

УДК 903.22.01(477.5) ”636”

КИНДЖАЛИ З РОГУ (КІСТКИ) НА ПОСЕЛЕННЯХ КУЛЬТУРИ ТРИПІЛЛЯ-КУКУТЕНЬ

Тарас ТКАЧУК

*Національний заповідник “Давній Галич”,
вул. І. Франка, 1, Галич, 77100, Україна,
e-mail: tkachukt@gmail.com*

Більшість кістяних і рогових кинджалів знайдені на поселеннях бринзенської групи культури Трипілля-Кукутень і пам'ятках, пов'язаних із нею. Тепер вона датується початком етапу СІІ (3 550–3 300 В.С.). Подібні кістяні і рогові кинджали відомі з пам'яток енеолітичних культур Центральної Європи. Наприклад, такі кинджали є в Бжесць-Куявській локальній групі, любельсько-волинській культурі, культурі лійчастого посуду. Вони датовані ранішим часом. Контекст цих кинджалів вказує, що їх використовували як зброю. Можливо, під впливом культур Центральної Європи, такі кинджали з'явилися у бринзенській локальній групі культури Трипілля-Кукутень.

Ключові слова: кістяні кинджали, культура Трипілля-Кукутень, етап СІІ, бринзенська група.

Кинджали з рогу або кістки відомі серед трипільсько-кукутенських матеріалів досить давно. Ще К. Гадачек опублікував такі кинджали з Більче Золотої Вертеби у своїй книзі про Кошилівці Обоз (рис. 1, 2) [Hadaczek, 1914].

Але виявити місце їх найбільшого виробництва і використання у культурі Трипілля-Кукутень вдалося лише після розкопок у сучасній Республіці Молдові. Тут під час розкопок поселень бринзенської групи Бринзени ІІІ і Костешти ІV експедиція під керівництвом В. Маркевича знайшла декілька десятків таких кинджалів. Причому багато їх уламків знаходили серед сміття [Маркевич, 1981, с. 38, 97]. Найкраще збереглися 13 кинджалів. Окрім Бринзен ІІІ і Костешт ІV, вони знайдені ще на поселеннях Варатік (Холм) і Кубань (рис. 2) [Маркевич, 1981, с. 38, рис. 50]. В. Маркевич вважав їх типовими для бринзенського ступеня (групи) [Маркевич, 1981, с. 97].

Кинджали з печери Більче Золоте Вертеби, які опублікував К. Гадачек, російська дослідниця К. Черниш розглядала як аргумент синхронізації Більчі

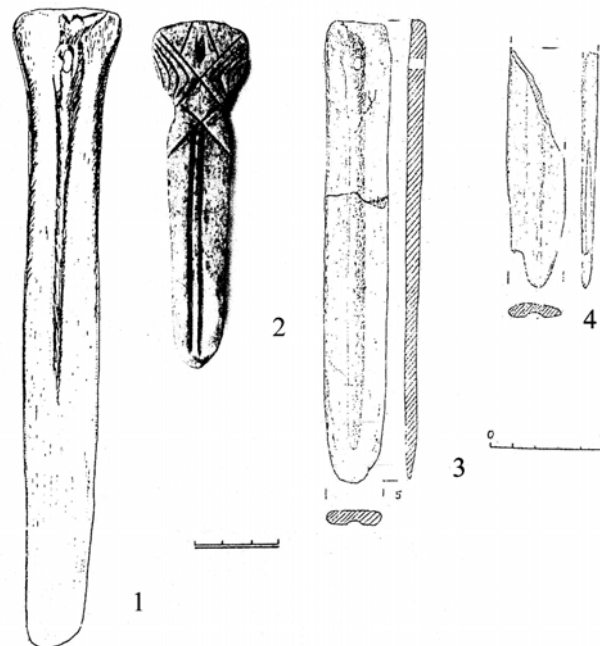

Рис. 1. Кістяні (рогові) кинджали з пам'яток культури Трипілля-Кукутень: 1 – Більче Золоте Вертеба II (за Сохацький, 2003); 2 – Більче Золоте Вертеба II (за Nadaczek, 1914); 3, 4 – Блищанка (за Малеев, Конопля, 1999).

Золотої Вертеби з бринзенськими поселеннями Північної Молдови [Черныш, 1982, с. 172, 224].

Кинджал з округлим верхом був знайдений у похованні 16 (9/52) Вихватинського могильника. Воно належало чоловікові 40–50 років, який лежав на лівому боці, головою на схід. Кинджал знаходився біля його обличчя разом із гранітним молотом (рис. 3) [Дергачев, Манзура, 1991, с. 24, 230, рис. 9, б]. Фрагмент верхньої частини кинджала знайшов краєзнавець Л. Куземський на поселенні бринзенської групи Круті Броди (урочище Боняки) на р. Ушиці (рис. 4, 2) [Мовша, 1994, с. 33]. Верхня частина кинджала з округлим верхом знайдена на поселенні Румунської Молдови Штефенешть-Ботошань (урочище Ла Стирцея) (Stefanesci-Botosani “La Starcea”) (рис. 4, 1) [Sadurschi, Diaconescu, Timofte, 1996, р. 69–75]. Під час продовження досліджень Більче Золотої Вертеби знову були знайдені кинджали (рис. 1, 1) [Сохацький, 2003, с. 58, рис. 6, 1]. Із кошиловецького поселення Блищанка

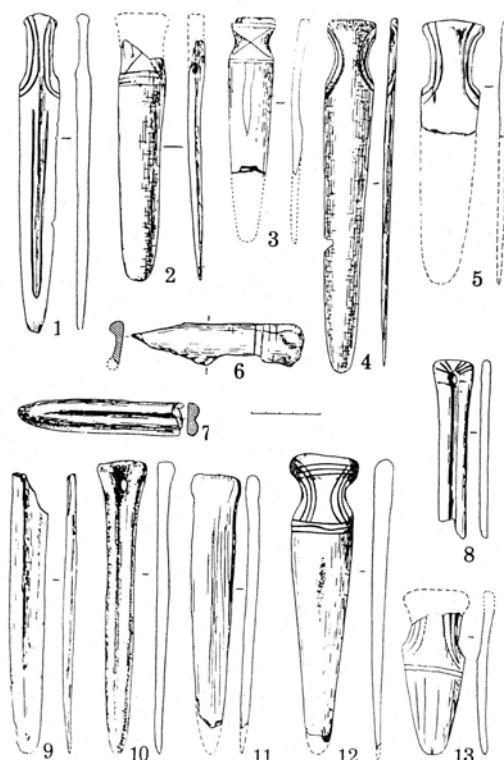

Рис. 2. Кістяні (рогові) кинджали з пам'яток культури Трипілля-Кукутень (за Маркевич 1981): 1–3, 6–9, 11 – Костешти IV; 4, 10, 13 – Бринзени III; 5 – Варатіка (Холм); 6 – Кубань.

на р. Серет опубліковано чотири фрагменти кинджалів (рис. 1, 3, 4) [Малєєв, Конопля, 1999, с. 53, рис. 11]. Фрагмент кинджала з виділеним округлим руків'ям і заполірованою поверхнею знайшов М. Пелещин під час розкопок поселення на р. Горинь. Аналогії йому М. Пелещин знаходив у печері Вертеба і поселеннях Північної Молдови (рис. 4, 3) [Пелещин, 1997, с. 51, рис. 4, 1]. Т. Мовша згадувала про рогові (?) кинджали, знайдені на Південному Побужжі на поселеннях косенівської групи [Мовша, 1987, с. 10]. На жаль, пам'ятки косенівської групи досі не опубліковані.

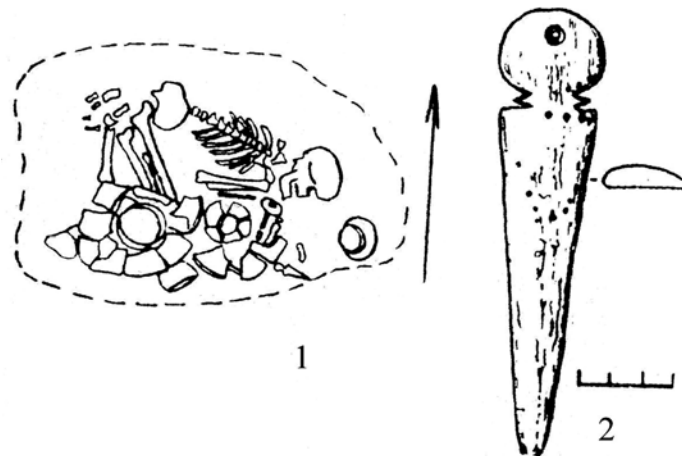

Рис. 3. Поховання Вихватинського могильника з кістяним кинджалом (за Дергачев, Манзура, 1991): 1 – план поховання; 2 – кістяний кинджал з поховання.

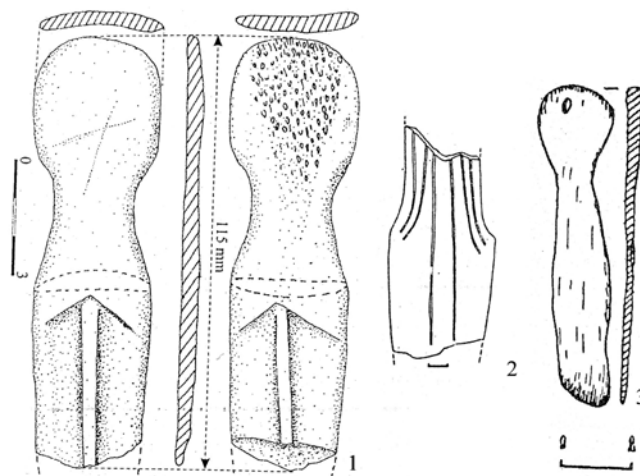

Рис. 4. Кістяні (рогові) кинджали з пам'яток культури Трипілья-Кукутень: 1 – Штефенешть-Богошань “Ла Стирця” (за Sadurschi, Diaconescu, Timofte, 1996); 2 – Круті Броди (за Мовша, 1994); 3 – Хорів (за Пелещин, 1997).

Більшість дослідників вважала, що кинджали виготовлені з кісток. Але детальне вивчення показало, що вони виготовлені з очних стержнів рогів оленів [Сохацький, 2003, с. 49].

Отже, у середовищі культури Трипілля-Кукутень рогові кинджали пов'язані з бринзенською групою, на що вже вказувало багато дослідників. Вони також писали про розповсюдження бринзенської групи або її вплив на Середнє Подністер'я (Круті Броди), верхню частину Середнього Подністер'я (Більче Золоте Вертеба II, Блищанка, Білий Потік II), верхню частину Нижнього Подністер'я (Вихватинці), Волинь (Хорів) і, можливо, Південне Побужжя (косенівська група) (рис. 6).

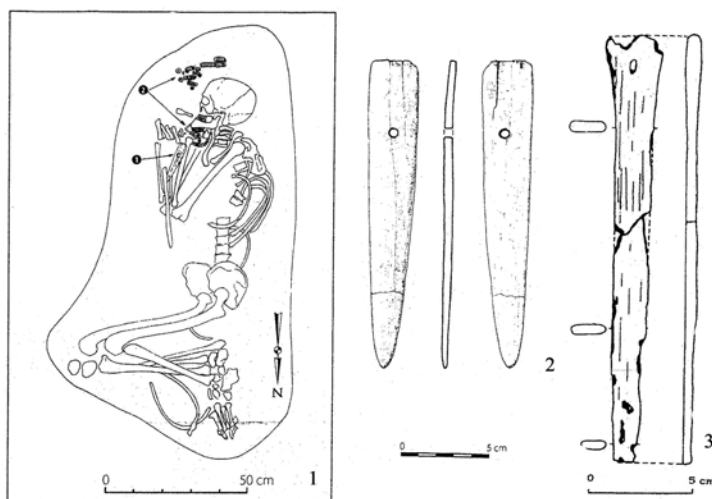

Рис. 5. Поховання з Осьлонек (1) із кістяним кинджалом (2) (за Grygiel, 2008) і кинджал із поховання в Кармановіцах (3) (за Nogaј-Chachaj, 1996).

Щодо інтерпретацій кинджалів існує декілька версій. Одні дослідники вважали їх антропоморфними фігурками [Пассек, 1961; Sadurschi, Diaconescu, Timofte, 1996, р. 69–75], інші – шпателями для обточування стінок ліпного посуду [Малєєв, Конопля, 1999, с. 53]. За слідами зносу Г. Коробкова визначала ці предмети як лошила для вироблення шкір [Маркевич, 1981, с. 97]. Дехто відносив їх до ритуальних речей [Пелещишин, 1997, с. 51]. В. Маркевич закликав до обережності у визначенні призначення цих предметів, хоча висловив думку про використання кинджалів для розрізання туш убитих тварин. Він вважав рогові кинджали копіями мідних [Маркевич, 1981, с. 97].

Рогові або кістяні кинджали відомі не тільки в середовищі бринзенської групи та її сателітів у культурі Трипілля-Кукутень початку етапу С II, близько 3 550 В. С. Вони є в чоловічих похованнях значно ранішої бжесьць-куявської групи класичної

86 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 16 фази (близько 4 500–4 300 В. С.) (рис. 5, 1, 2) [Grygiel, 2008, s. 1855, 1911, гус. 1488]. Роговий орнаментований кинджал знайдено в дещо пізнішому похованні чоловіка класичної фази любельсько-волинської культури в Злотій Гродзиско II (4 000–3 800 В. С.) [Zakościelna, Matraszek, 2007, s. 414–415, abb. 5–6, 12]. Кістяні кинджали відкриті в похованнях культури лійчастого посуду в Кармановіцах (рис. 5, 3) [Nogaj-Chachaj, 1996, s. 17–19, гус. 2].

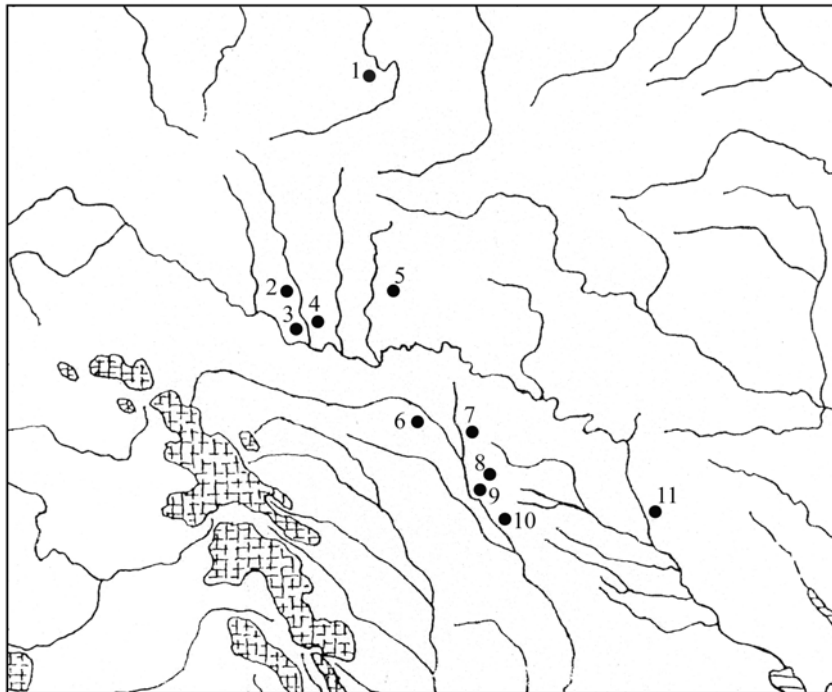

Рис. 6. Розповсюдження кістяних (рогових) кинджалів у культурі Трипілля-Кукутень: 1 – Хорів; 2 – Білий Потік; 3 – Блишанка; 4 – Більче Золоте Вертеба; 5 – Круті Броди; 6 – Штефенешть-Ботошань “Ла Стирцея”; 7 – Бринзени III; 8 – Варатік (Холом); 9 – Костешти IV; 10 – Кубань; 11 – Вихватинці.

Культура лійчастого посуду контактувала з кошиловецькою [Ткачук, 2002, с. 210–211, рис. 17, 18] і бринзенською групами культури Трипілля-Кукутень [Маркевич, 1981, с. 176, 178, рис. 108, 1, 4, 6, 9]. На це вказує кераміка культури

лійчастого посуду, знайдена на поселеннях цих груп. Можливо, що ідея кістяних і рогових кинджалів прийшла в середовище бринзенської групи з Центральної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Дергачев В. А., Манзура И. В.* Погребальные комплексы Позднего Триполья. – Кишинев, 1991.
2. *Малеев Ю., Конопля В.* Багатошарове поселення Блищанка на р. Серет // *Vita antiqua*. – К., 1999. – № 1. – С. 45–58.
3. *Маркевич В. И.* Позднетрипольские племена Северной Молдавии. – Кишинев, 1981. – 184 с.
4. *Мовша Т. Г.* Жванецька лінія розвитку Трипілля-Кукутені в Південному Побужжі // VII Подільська історико-краєзнавча конференція (секція археології). Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987 – С. 9–10.
5. *Мовша Т. Г.* Поселение на р. Ущице и некоторые вопросы Жванецкой культуры Трипольско-Кукутенской общности // *Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского Археологического Общества*. – Одесса, 1994.
6. *Пассек Т.* Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // *МИА*. – М., 1961. – № 84.
7. *Пелецишин М.* З історії перших трипільських общин у Середньому Погоринні (за матеріалами поселення біля с. Хорова) // *АДЛУ*. – 1997. – Вип. 2. – С. 47–65.
8. *Сохацький М.* Археологічні розкопки в печері Вертеба біля с. Більче-Золоте в 1996–1998 роках // *Археологія Тернопільщини*. – Тернопіль, 2003 – С. 45–59.
9. *Ткачук Т.* Конец этапа СІ и начало СІІ Трипольской культуры Верхнего Поднестровья (на материалах поселения Бильшивци) // *Stratum plus*. – Кишинев, 2002. – № 2. – С. 196–217.
10. *Черныш Е. К.* Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // *Энеолит СССР*. – М., 1982. – С. 165–320.
11. *Grygiel R.* Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. – Łódź, 2008. – Т. II. – Cz. 3.
12. *Hadaczek K.* La colonie industrielle de Koszyłowce de l'époque neolitique. Album les foilles. – Lwów, 1914.
13. *Nogaj-Chachaj J.* Ósmy sezon badań na stanowisku 35 w Karmanowicach, gm. Wąwolnica, woj. Lubelskie // *APŚ*. – Lublin; Chełm; Zamość, 1996. – Т. 1. – S. 17–23.
14. *Şadurschi P., Diaconescu M., Timofte C.* La figurine antropomorphe en os découverte à Ştefăneşti-Botoşani // *Cucuteni aujourd'hui. 110 ans depuis la découverte en 1884 du site éponyme* / Éd. Gh. Dumitroaia, D. Monah. – Piatra Neamţ, 1996. – P. 69–75.

15. *Zakościelna A., Matraszek B.* Die Gräber der Lublin-Wolhynien-Kultur aus der Fundstelle “Grodziko” in Złota, Landkreis Sandomierz // *The Lendel, Polgar and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe.* – Kraków, 2007.

Стаття: надійшла до редакції 22.11.2012
прийнята до друку 10.12.2012

THE BONE (HORN) DAGGERS OF TRYPILLIA-CUCUTEN CULTURE

Taras TKACHUK

National Preserve of Monuments “Davnii Halych”,

I. Franka Str., Halych, 77100, Ukraine,

e-mail: tkachukt@gmail.com

Most of Trypillia-Cucutenian bone and horn daggers were found on the sites of Brynzeny local group. Less of them were found on the sites connected with Brynzeny group. Today this group is dated by the beginning of CII stage (3 550–3 300 B.C.) of Trypillia-Cucuten culture. Such bone and horn daggers are known from Eneolithic sites cultures of Central Europe. For example, we have daggers from Brześć-Kujawy local group, Lublin-Volynian culture, Funnel Beaker culture. They have been dated back to more early time. The context of this bone daggers suggested that they were used as weapons. Perhaps under influence from Central Europe such kind of weapons had been appeared in Brynzeny local group sites.

Key words: bone daggers, Trypillia-Cucuten culture, stage CII, Brynzeny group.

КОСТЯНЫЕ (РОГОВЫЕ) КИНЖАЛЫ НА ПОСЕЛЕНИЯХ КУЛЬТУРЫ ТРИПОЛЬЕ-КУКУТЕНЬ

Тарас ТКАЧУК

Национальный заповедник “Давний Галич”

ул. И. Франко, Галич, 77100, Украина

e-mail: tkachukt@gmail.com

Большинство костяных и роговых кинжалов культуры Триполье-Кукутень было найдено на поселениях брынзенской локальной группы. Меньшее их количество найдено на памятниках связанных с брынзенской группой. Сегодня они датированы началом этапа СII (3 550–3 300 до н. э.) культуры Триполье-Кукутень. Такие костяные и роговые кинжалы известны из энеолитических памятников Центральной Европы. Например, кинжалы из Бжесць-Куявской локальной группы, любельско-волинской культуры, культуры воронковидных кубков. Они датированы более ранним временем.

Контекст этих кинжалов позволяет предположить их употребление в качестве оружия. Возможно, они появились на поселениях бронзенной группы под влиянием центрально-европейских культур.

Ключевые слова: костяные кинжалы, культура Триполье-Кукутень, этап СII, бронзенная группа.